

आंतरसांस्कृतिक तत्त्वज्ञान

- मोनिका किलोस्कर-स्टाइनबाख

(प्रोफेसर ऑफ फिलॉसॉफी, कॉन्टान्झ विद्यापीठ, जर्मनी)

हे काय आहे?

इंटरकल्चरल फिलॉसॉफी (आय् पी) या जर्मन पदातून अकादमिक तत्त्वज्ञानाचे पुनर्युक्तीकरण व्यक्त होते. अपरिचित, किंबहुना परकीय तात्त्विक व बौद्धिक परंपरांच्या बाबतीत बौद्धिक नम्रतेची व आदराची वृत्ती या स्वरूपात 'आय् पी' उत्तम प्रकारे समजून घेता येते. या नैतिक बांधिलकीतून इतर परंपरांचे अधिक सूक्ष्म भेदांसह दर्शन घडेल अशी आशा आहे. इतर परंपरा या आपल्या परंपरेच्या हीन किंवा दुर्बल अनुकरणमात्र आहेत या स्वरूपात त्यांची रूपांतरित रचना करण्यापासून सावधानता बाळगण्यासाठी आय् पी तत्त्वचिंतकाला वचनबद्ध करते. मात्र तितक्याच प्रमाणात परंपरांमधील भेद पूर्णपणे निकालात काढणाऱ्या आंतरसांस्कृतिक तुलनांच्या धोक्याबाबतही आय् पी सावध असते. त्याचबरोबर परंपरांचा सामायिक आधार किंवा सांस्कृतिक परस्परमेळ यांवर आय् पी चा कटाक्ष असतो.

ही संकल्पना कोण वापरतो?

अर्थविवरणशास्त्राच्या परंपरेच्या प्रभावाखाली असलेल्या जर्मनभाषक देशांमधील तुलनावादी तत्त्वचिंतकांमध्ये ही संकल्पना विशेषत्वाने प्रचलित आहे. आंतरसांस्कृतिक (तात्त्विक) तुलनांच्या प्रक्रियेमध्ये जे मानदंड, नीतिनियम व तत्त्वे वापरली जातात, त्यांवर विचार करण्याची निकड असल्याचे हे तत्त्वचिंतक आवर्जून सांगत असतात. ज्यात दोन्ही पक्षांचा समान सहभाग शक्य होईल अशा आंतरसांस्कृतिक संवादाचे आकलन विकसित करण्याचा ते प्रयत्न करतात. आंग्लयुरोपीय तात्त्विक परंपरेचे वर्चस्व अबाधित ठेवण्यासाठी आंतरसांस्कृतिक तुलनेचा विधातक

वापर होत होता व अजूनही होत असतो. हा वापर थोपवण्याचा त्यांचा प्रयत्न असतो. या देशांमधल्या आपल्या बौद्धिक पूर्वसूरींपासून स्वतःला दूर ठेवत असताना हे तत्त्वचिंतक 'तुलनात्मक तत्त्वज्ञान' (comparative philosophy) या पदाचा वापर उघडपणे टाळतात. ते असे मानतात की पूर्वसूरींनी केलेल्या या पदाच्या वापरातून अन्य परंपरांचे एकजिनसीकरण व सारतत्वीकरण केले गेले. 'अन्य' हे केवळ स्वतःच्या परंपरेच्या 'एकमेव'त्वाला उठाव आणण्याचे साधन बनले. तुलनेच्या अशा घातक सांस्कृतिक चौकटी अजूनही प्रचलित आहेत. अर्थात बहुतेक पूर्ववसाहतींमध्ये शिक्षणाच्या पायाभूत रचनेचे पद्धतशीर पुनः परीक्षण करण्यातले अपयश हा या संदर्भातला कळीचा घटक आहे. परिणामतः या संदर्भक्षेत्रातून तोडीस तोड आकलने पुरेशा प्रमाणात विकसित होऊ शकत नाहीत.

आंतरसांस्कृतिक संवादाने सक्षमता?

या क्षेत्रात काम करणारे तत्त्वचिंतक असा दावा करतात की आंतरसांस्कृतिक संवादाच्या आदर्श पूर्वअटींचे पालन आय् पी पुरेशा प्रमाणात करत असल्यामुळे आय् पी मुळे आंतर- सांस्कृतिक संवादात मूलगामी बदल घडून येईल. या पद्धतीने तत्त्वज्ञानाचा व्यवहार करणारे साथी एकमेकांपासून शिकण्याच्या दृष्टिकोनातून एकमेकाशी संवाद साधणे पसंत करतात व बौद्धिक पवित्रा घेण्याच्या युक्त्याप्रयुक्त्या उघडपणे टाकून देतात. त्यांची नैतिक बांधिलकी त्यांना विचार विनिमयात एकप्रकारचे 'संवाद-आरोग्य' जपण्याकडे प्रवृत्त करते.

कोणते काम करणे बाकी आहे?

या प्रकल्पाचा उपक्रम सुरु करणाऱ्या विचारवंतांनी 'तत्त्वज्ञान' (Philosophy) या पदाचीच सर्वसमावेशक समीक्षा करण्याची वाट मोकळी केली आहे. या क्षेत्रात होऊ घातलेले प्रगतिपर बदल जर्मनभाषक देशातील तत्त्वज्ञानविषयक अध्ययन-अध्यापनाच्या पारंपरिक पद्धतींवर खोलवर हल्ला करण्यास सिद्ध झाले आहेत. इंग्रजीभाषक देशांमधील जे तत्त्वचिंतक स्वतःला तुलनावादी व संस्कृति-उल्लंघी तत्त्वचिंतक म्हणवतात, पण तरीही ज्यांचा दृष्टिकोण व हेतू आपल्यासारखाच आहे, त्यांच्याशी हातमिळवणी करूनही हा प्रकल्प पुढे नेता येईल.

आधार:-

किर्लोस्कर-स्टाइनबाख, एम.माफी, जे व गीतारमणा (2014):

“कॉन्फ्ल्युअन्स : ए थिमेटिक इन्ट्रोडक्शन”,

कॉन्फ्ल्युअन्स, 1.7-63

अनुवाद - प्रदीप प्र. गोखले